

ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ
PHILOSOPHY OF POLITICS

УДК 004.8:111.62

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.32782/HST-2025-22-99-16](https://doi.org/10.32782/HST-2025-22-99-16)ЕТНОКУЛЬТУРНА САМООРГАНІЗАЦІЯ
ЯК ЧИННИК ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇМИКОЛА, КОЗЛОВЕЦЬ¹ОЛЕГ, РУДАКЕВИЧ²

Анотація

Після розпаду Союзу РСР Росія взяла курс на відновлення її впливу на пострадянські країни. Намагаючись відновити російську імперію, путінський рашистський режим прагне знищити суверенну українську державу та «денецифікувати» її народ. За таких обставин важливим чинником життєздатності та національного спротиву виступає етнокультурна самоорганізація української нації, усіх її етнічних спільнот. **Мета статті** – дослідити теоретико-методологічні засади, інструментарій та шляхи посилення самоорганізаційних процесів в етнокультурній сфері як важливий чинник життєздатності та національного спротиву українського народу в умовах російської агресії. **Теоретико-методологічну основу статті** склали теорія етнокультурної самоорганізації, методи системного та структурно-функціонального аналізу, моделювання і прогнозування, синергетичного та етнополітичного підходів. **Висновки та перспективи досліджень.** Узагальнено та вдосконалено теоретико-методологічні засади дослідження етнокультурної самоорганізації українського народу, розкрито основні форми і способи саморегуляції, самовідтворення та самотрансформації етносу в умовах російської агресії. Однією із головних цілей повномасштабної війни Росії проти України є руйнація культури та історичної пам'яті українського народу, всієї системи його етнічності. В такій ситуації українська нація зуміла максимально самоорганізуватися і здійснити героїчний спротив загарбницьким цілям. Російсько-українська війна спонукала українців координувати власні дії, налагоджувати горизонтальні зв'язки, самостійно вирішуючи нагальні проблеми шляхом етнокультурної самоорганізації. Обґрунтовано, що серед основних засобів та форм етнокультурного самоорганізаційного процесу істотну роль відіграє етнічна картина світу, українська етнічна та національна ідеології, українська культура, в якій зосереджений історичний досвід народу, український етноцентризм, етнонаціональна ідентичність, українські автотагеторостереотипи, в яких в умовах війни істотно підсилюються позитивні риси української спільноти та проявились варварські риси росіян. Підкреслюється, що російська агресія спрямована не тільки на знищення України як держави і повне розчинення української ідентичності та підміну її гібридними проєкціями (малоросійською, новоросійською і т. п.), а й на руйнацію сучасного світового устрою. Подальше дослідження етнокультурної самоорганізації України має відбуватися у напрямі з'ясування закономірностей і тенденцій етнічної саморегуляції, умов підвищення її ефективності, а також вивчення досвіду самоорганізації етнокультурної сфери країн Європейського Союзу.

Ключові слова: етнос, етнополітична концепція нації, етнокультурна самоорганізація, етнічна картина світу, етнічна ідеологія, етноцентризм, етнічна самоідентифікація, етнічні стереотипи, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна Росії проти України вимагає максимальної мобілізації усіх національних ресурсів, серед яких важлива роль належить самоорганізаційним процесам в етнокультурній сфері суспільного життя. Йдеться про цілеспрямоване використання

консолідаційного, мотиваційного та мобілізаційного потенціалу національної ідеї, напрацьованих віками цінностей та ідеалів, всієї системи культури етнонаціональних спільнот, які проживають в українському суспільстві. Етнокультурна та етнополітична некомпетентність політиків нерідко дорого коштують як для свого, так і сусідніх народів, прикладом чого є російсько-українська війна з її численними жертвами з обох сторін. Обґрунтовуючи агресію проти українців, звинувачуючи їх у русофобії та екстремальному націоналізмі, який ніби-то нав'язали західні полі-

¹ Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

E-mail: mykola.kozlovets@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5242-912X>

² Західноукраїнський національний університет (Тернопіль, Україна)

E-mail: rudakevych.om@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6690-0232>

тики, переважна більшість росіян не розуміє, чому українці не хочуть співпрацювати з ними, вливатися у російську культуру та «руський мір». Спроби реанімації російської імперії відродилися сьогодні з новою силою. Причиною є неоімперський характер мислення та діяльності путінського політичного режиму, намагання підкорити народи, насильно нав'язати їм ідею єдності і «братерства». Зрусифікована частина українців також демонструє нерозуміння важливості етнокультурного розвитку українського народу та ролі етнічності у конфлікті з північним сусідом. Зазначене свідчить про актуальність етнополітичних знань для формування світоглядних передумов та максимального використання потенціалу етнокультурної самоорганізації задля перемоги над віковим екзистенційним ворогом українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У літературі зроблені численні спроби методологічного обґрунтування механізмів формування етнонаціональних типів життя. Проблеми націєтворення та етнокультурної самоорганізації українського народу в умовах незалежності України, сучасних геополітичних обставин, у тому числі викликаних російсько-українською війною, стали об'єктом дослідження таких вітчизняних дослідників, як Н. Авер'янова, В. Горбулін, Т. Воропаєва, М. Дністрянський, В. Євтух, О. Майборода, С. Пирожков, О. Рафальський, С. Римаренко, Ю. Римаренко, О. Рудакевич, М. Рябчук, О. Шевченко, Ю. Шемшученко, Л. Шкляр та ін. На важливості етно- та націєконсолідації як одного з вирішальних чинників розбудови та зміцнення української державності, формування української політичної нації звертають увагу у своїх дослідженнях В. Войнарович, О. Дейнеко, О. Дергачов, М. Козловець, В. Купчишина, Г. Луцишин, С. Магера, Е. Мустафаєва, І. Рафальський, М. Степико, О. Майборода, С. Федуняк, Ю. Шайгородський.

Теоретичні засади етнокультурної самоорганізації і міжетнічних відносин, чинники становлення українського етносу, статус й особливості розвитку національних меншин в Україні детально проаналізували, В. Євтух, О. Картунов, В. Котигоренко, В. Кулик, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Обушний, М. Панчук, С. Римаренко, Ю. Римаренко, М. Юрій та ін.

Вплив сучасної культури на конструювання етнічної картини світу та формування поведінкових норм висвітлено в працях О. Бабкіної,

В. Бушанського, Є. Головахи, В. Горбатенка, Г. Зеленько, М. Кармазіна, Ю. Левенця та ін. Філософські засади організаційних і самоорганізаційних процесів в українському суспільстві, зміст і стратегії соціальних практик самоорганізації в умовах інформаційно-військової агресії розкрито в працях В. Воронкової, В. Нікітенко, Ю.-А. Каралаш, О. Кивлюк, Р. Олексенка та інших дослідників.

Незважаючи на значні здобутки у рефлексії етнокультурної самоорганізації в Україні, багатьом дослідженням бракує теоретико-методологічного обґрунтування та системного підходу до аналізу відповідних явищ і процесів. Йдеться, насамперед, про розуміння діалектики етнокультурної та політичної самоорганізації спільнот в національному організмі, висвітлення сутнісних рис етнічної соціальності та її взаємозв'язку з етнонаціональною культурою, дослідження основних засобів і форм етнокультурної самоорганізації та підвищення їх дієздатності в умовах війни, адаптацію вітчизняних етнокультурних процесів до традицій країн ЄС.

Мета статті – дослідити теоретико-методологічні засади, інструментарій та шляхи посилення самоорганізаційних процесів в етнокультурній сфері як важливий чинник життєздатності та національного спротиву українського народу в умовах російської агресії.

Теоретико-методологічну основу статті склали ідея і теорія соціальної та етнічної самоорганізації, методи аналізу й синтезу, системного і структурно-функціонального аналізу, моделювання і прогнозування, синергетичного та етнополітичного підходів. Зазначені методи дозволили комплексно дослідити сутність етнічної соціальності, діалектику етнокультурної та політичної самоорганізації в державному організмі, національне буття українського народу в контексті сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Національною своєрідністю народів є сукупність етнічних характеристик, які складають окрему самобутню спільність. Унікальність національної спільності формувалась століттями і не завжди носила добровільний характер. Етнічні, поліетнічні (територіальні) та національні спільноти є феноменом людського життя, а вже потім вони з'являється на терені суспільної діяльності. Етнокультурні процеси безпосередньо взаємодіють з етнічними й опосередковано – з державо- та націєтворчими (Євтух, 2012, с. 104). Кожне суспільство в процесі

свого становлення і розвитку формує певні анти-ентропійні механізми, механізми свідомого соціального управління і самоорганізації. Вони забезпечують його буття у своїй якісній визначеності й розвитку.

У сучасній політичній науці виокремляють різноманітні класифікації держав, заснованих на такому критерії як етнічність. Моноетнічні держави становлять скоріше виняток, ніж правило: на територіальних утвореннях співіснують безліч етнічних груп. Відомий український етнолог М. Дністрянський слушно наголошує, що «поліетнічність держави (як складний і своєрідний феномен розвитку гео-етно-політичних взаємин визначається не самим фактом наявності представників різних етнічних спільнот, а множинністю ареалів корінних етнічних територій» (Дністрянський, 2006, с. 59). Автори статті поділяють думку дослідника, що Україна за її етнічною структурою належить до переважно моноетнічних держав.

Конституція України гарантує сприяння розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11) (Конституція України...). Розвиваючи конституційні засади державної етнополітики та функціонування громадянського суспільства в етнічних спільнотах, напередодні та під час російської війни було ухвалено низку законодавчих актів. Так, Закон України «Про корінні народи України» (2021), упереджуючи спекуляції з боку Російської Федерації, яка прагне довести однопорядкову значимість українців і росіян у формуванні сучасної України, чітко визначає правовий статус корінних народів України та встановлює правові гарантії на повне володіння ними всіма правами людини й основоположними свободами. Стаття 1. Закону твердить, що корінний народ України – це «автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України... і не має власного державного утворення за межами України» (Про корінні народи України: Закон України № 1616-XI від 1.07.2021 р.). Відповідно до закону корінними народами України, які сформувались на території Кримського півострову, є кримські татари, караїми та кримчаки.

Наприкінці першого року війни було ухвалено Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», який врахував нові геополітичні обставини існування держави, в тому числі факт неспровокованої повномасштабної війни путін-

ської Росії проти України. Російська етнічна група в Україні, яка внаслідок демографічної політики імперської Росії та Радянського Союзу стала доволі чисельною, згідно міжнародного права, Конституції України і цього Закону має статус національної меншини, а не корінного народу України.

Стаття 5 Закону гарантує громадянам України, незалежно від етнічного походження, належності до національних меншин (спільнот) рівні громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні права і свободи, визначені Конституцією України. У пункті 6 цієї ж статті наголошується, що «при реалізації та/або захисті прав і свобод осіб, які належать до національних меншин, забороняється популяризація або пропаганда держави-терориста (держави-агресора) та її органів, російського нацистського тоталітарного режиму, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну...» (Про національні меншини (спільноти) України: Закон України № 2827-IX від 28.12.2022 р.).

Роки неспровокованої війни Росії переконливо продемонстрували, що так звана «спеціальна військова операція» Російської Федерації під гаслом «денацифікації» та «демлітаризації» України в дійсності спрямована на геноцид української нації, її знищення як своєрідної етнічнонаціональної спільноти. Неоімперський проєкт путінської Росії спрямований на ліквідацію суверенної української держави як юридичного суб'єкта на політичній мапі Світу. Про це з усією відвертістю написав В. Путін у статті «Про історичну єдність росіян та українців», в якій він прямим текстом говорить про те, що такого окремого народу як українці не існує.

В умовах російської ігресії з новою силою зазвучали тиради російських пропагандистів про те, що української нації не існує, що Україна не має жодних традицій власної державності і може існувати тільки в союзі з Росією. Так, один із провідних ідеологів «русского міра», політтехнолог Т. Сергейцев у статті «Что Россия должна сделать с Украиной», яка була опублікована 3 квітня 2022 р. російським державним інформаційним агенством «РИА Новости», з особливою ненавистю висловлюється про українську етнічність і культуру та необхідність їх тотальної руйнації. «Українізм, – стверджує він, – штучна антиросійська конструкція, яка не має власного цивілізаційного змісту. Він підпорядкований елемент чужої

цивілізації». Тому денацифікація неминуче буде деукраїнізацією й деєвропеїзацією (*Цит. за: РФ обґрунтовує геноцид: державне видання...*).

Незважаючи на широке використання понять «етнічність» та «етнічна культура», їх зміст чітко не усвідомлюється і не розмежовується. Тому важливо зазначити, що ці феномени і відповідні поняття мають різну і, водночас, взаємопов'язану сутність. Етнічність характеризується порівняльною природою – це процес і результат співставлення історично сформованої людської спільноти з іншими подібними утвореннями за ознаками мови, віри, традицій, цінностей, міфології тощо. Це порівняння породжує такі атрибутивні ознаки етнічності, як «іншість», «перевага свого» і «нашість». «Нашість» у функціональній структурі етнічності – це установка на об'єднання, гуртування наших, своїх та відстороненості, відокремлення від інших. Не випадково слово «нашисти» використовується для позначення політичних об'єднань фашистського типу в сучасному політичному лексиконі росіян. На основі інтегруючо-диференціюючої настанови «наше – не наше» формується місцевий (територіальний) чи груповий патріотизм, вся система етнічної і національної ідеології та політики.

З точки зору семіотичного підходу етнічна культура – це життєво важлива інформація, коди, зашифровані в історичному досвіді та історичній пам'яті народу, його традиціях, нормах поведінки, цінностях, ідеалах, ідеях, міфах, соціальних інститутах, знаряддях праці, ідеологіях тощо. Вона становить т. зв. «третю природу», яка передається від покоління до покоління та збагачується з розвитком народів і людства. Етнічна духовна та матеріальна культури того чи іншого народу завжди мають свою специфіку, неповторність, що спадає на очі та критично усвідомлюється. Тому етнічна культура, особливо духовна, володіє істотним етнічним потенціалом – розмежовуючим, інтегруючим та мобілізуючим, що породжує діалектичну єдність етнічності та культури, їх тандем у суспільних процесах, який проявляється, зокрема, у процесах самоорганізації людських спільнот.

Відповідно до структури етнічності, етнічний процес, на нашу думку, поєднує два механізми самоорганізації людей: біологічний, що базується на генетичних кодах, та соціальний, в основі якого культура. Зазначене розкриває зміст етнічного принципу самоорганізації людства як процесу і результату поєднання двох зазначених механізмів

самоорганізації на певній території планети Земля (Рудакевич, 2009, с. 61; Рудакевич, 2020, с. 45–55). Ми поділяємо думку Б. Попова про те, що «історико-культурне життя людини виникає й розгортається на основі біологічних автоматів і біологічних соціумів», а тому «етнічна організація життєвого процесу перебуває у безпосередній близькості до клітинно-генного біологічного автоматизму та інваріантних принципів біологічної соціальності» (*Життя етносу*, 2007, с. 12–13). Необхідною умовою функціонування етнічного соціального є його самоідентифікація на основі самоусвідомлення рис власної етнічності.

Слід розрізняти етнічність і квазіетнічність. Перша притаманна етносам, націям і цивілізаціям, друга – трудовим колективам, населеним пунктам, регіонам, Усі людські спільноти, формування та життєдіяльність яких відбувається на певній території – поселенські, виробничі, військові, політичні тощо, не будучи за своєю природою етнічними, з часом набувають етнічності й перетворюються на проетноси, а згодом – у повноцінні етнічні організми й нації. Сказане не стосується населення таких штучних квазідержавних утворень, як донецька та луганська «народні республіки», формування яких було спеціальною військово-політичною операцією путінського режиму. Автохтонна українська етнічність і культура у цих регіонах нині силоміць витіснена з публічної сфери та перебуває під суворою забороною. Досвід «денацифікації» східних областей України, що були піддані анексії злочинною російською владою, засвідчує, що рашисти прагнуть поширити її на всю територію суверенної української держави, маніпулюючи псевдонауковими фактами та аналогіями.

Важливі ідеї щодо «етнонаціональної» самоорганізації та стійкості етносів висловили Ю. Римаренко, Л. Шкляр і С. Римаренко у підручнику «Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади». Науковці зазначають, що «самоорганізація – це спосіб функціонування будь-якого організму, що має антиентропійний характер, тобто прагне до самозбереження» (Римаренко, Шкляр, Римаренко, 2001, с. 48). Відтак «у суспільстві та, зокрема, в його етнонаціональній сфері, де також діють антиентропійні принципи, самозбереження триває шляхом ускладнення внутрішньої системи етнонаціонального буття». Принципово важливою є також ідея про те, що етнос, а разом з тим і нація як органічні цілісності, «повинні мати внутрішню мету свого

існування, певну програму, спрямовану на відтворення та забезпечення їхнього існування» (*Там само*). Ця «внутрішня мета», є основою саморозвитку і відтворення етнонаціональних організацій. Базовий спонукаючий мотив захисту етнокультурної самобутності народу полягає в тому, що вона – «результат тривалого відбору та адаптації до довкілля» і представляє собою «найкращий спосіб вижити за певних умов природного середовища та нерідко ворожого оточення» (Римаренко, Шкляр, Римаренко, 2001, с. 50).

Основними категоріями, поняттями і термінами, що виражають суть і механізми самоорганізації етносів, їхнє самовідтворення і самотрансформацію, на наш погляд, є такі: а) *інструментарій етнічної самоорганізації*: мова; етнічні цінності, символи, міфи, звичаї, традиції, ритуали, стереотипи; етнічна пам'ять, свідомість, самосвідомість, етнізм, мораль, досвід, культура, етнічна картина світу, етнічна ідеологія; непотизм, реципрокність; антропологічні, расові ознаки етносу, етногенетика; адаптований етносом ландшафт, етнічний ареал тощо; б) *форми етнічної самоорганізації*: плем'я, народність, нація; етнічна категорія, етнічна структура, етнічна асоціація, етнічна спільнота; етнофор, етнікос, етнографічна група, етнічна меншина, етносоціальний організм, етнополітичний організм, суперетнос; етнічна автономія та ін.; в) *способи етнічної саморегуляції*: етнічна адаптація, етнокультурний трансфер; потестарність, етноцентризм, етнократія, етнополітика, етнополітичний менеджмент; етнічний конфлікт, етнічна самоідентифікація, етнічна толерантність/інтолерантність, міжетнічна комунікація, ксенофобія, генетичні механізми саморегуляції, соціобіологічні закономірності; г) *форми етнічного самовідтворення*: етнічна соціалізація, етнічна культура як матриця етнічного феномену; культура міжетнічного спілкування; біогенетичне самовідтворення, соціобіологічні механізми репродуктивності; д) *етнічна генеза, самотрансформація*: антропогенез, соціогенез, етногенез, етнічне відродження, розвиток етносу, етнічна адаптація; етнічна сепарація, етнічна інтеграція, етнічна консолідація; трансформація форм етнічності, етнічна модернізація, етнокультурний трансфер, історичні форми етнічності (Рудакевич, 2009, с. 70–71).

Говорячи про етнічну (етнокультурну) самоорганізацію, слід мати на увазі, що сучасні нації, як вищий соціоцивілізаційний етап розвитку етнічності, доповнюється політичною самоорганіза-

цією, яка, з одного боку, надає стійкості етнічній спільноті, а з другого, – переносить її на якісно новий щабель суспільного прогресу. Тому у практичному житті народів спостерігається єдність і нерозривність етнокультурної та політичної самоорганізації національних організацій. В цьому полягає сутність сформульованого одним з авторів статті так званого «національного принципу» як закономірності формування, розвитку і трансформації націй (Рудакевич, 2009, с. 79–120; Рудакевич, 2020, с. 55–67). Зазначений принцип передбачає два механізми творення націй: 1) шляхом політизації етносів і 2) через формування спільної культури та етнічності територіальними політичними формуваннями, тобто населенням держав (Рудакевич, 2009, с. 98–99). Зазначимо, що формування та функціонування політичної системи суспільства, політичної культури та політичного менталітету обумовлює формування нового різновиду етнічності – політичної етнічності, адже політії відрізняються одна від одної формою державного правління й устрою, політичним режимом, політичною культурою тощо.

До основних явищ і процесів етнічної самоорганізації належать, насамперед, етнічна картина світу, яка представлена в етнічній свідомості, самосвідомості й культурі. Етнічна картина світу представляє собою когнітивні та ціннісні орієнтації членів етносу на зовнішній світ і на себе в цьому світі. Це переважно «невисловлювальна, внутрішньовластива форма виразу розуміння та втілення представниками даної етнічної спільноти правил життєдіяльності, обумовлених соціальними, природними і "надприродними" силами» (Афонін, 1997, с. 74). Бачення і тлумачення світу етносом відбувається крізь призму його потреб і цінностей. Етнічна картина світу базується на етнічних константах, що представляють центральну зону етнічної культури, її ядро. Центральна зона української етнічної культури представлена рідною мовою, історичною пам'яттю, народним мистецтвом та звичаями, національною вишивкою та іншими символами, а також такими цінностями, як воля, рідна земля та релігія, вільна праця, демократія, військова доблесть, сім'я, материнство, виховання дітей та ін. Всі вони акумульовані в настановах етнічної ментальності, які зазвичай активізуються й продуктивно діють в кризових ситуаціях.

Особливість функціонування етносу полягає у вибіркового сприйнятті реальності: її члени часто нехтують інформацією, що суперечить

змісту етнічних констант – цінностей, ідеалів, переконань. Така поведінка забезпечує етносу стійкість до флуктуацій у політичному і соціокультурному середовищі. Оскільки етнічна картина світу змінюється з плином часу, то люди не завжди усвідомлюють ці культурні трансформації. Але крок за кроком вони вибудовують нові й нові картини світу, що володіють більшими адаптивними властивостями і дають можливість успішніше вибудовувати взаємини зі світом (Каралаш, 2023, с. 25–31). На тих же східних теренах України громадяни держави дедалі більше переконуються у тому, що т. зв. «руський мір» – це ворожий світогляд, якого слід не лише остерегатися, а й вести проти нього безкомпромісну боротьбу. Ще в період «АТО» та «ООС», а сьогодні в умовах повномасштабної російської війни проти суверенної України, українські патріоти, в т. ч. й російськомовні, зі зброєю у руках захищають свою «малу» й «велику» Батьківщину – міста і села та усю українську державу.

Слід мати на увазі, що важливим етногенним чинником національна мова і лише оволодівши нею можна долучитися до етнічносвідомої діяльності. Дослідники прирівнюють мову до своєрідної когнітивно-етнічної вакцини, а процес засвоєння мови – до когнітивно-етнічної імунізації, через яку обов'язково проходить кожен член етнічної спільноти. Важливий наслідок такої імунізації – надання мовній особистості характерної для даного етносу когнітивної орієнтації, залучення до безперервної культурної традиції певного народу. Підкреслюючи значення мови у формуванні національної картини світу, Л. Залізняк називає її «склом», через яке етнос бачить світ і яке визначає його національно-специфічну проєкцію (Залізняк, 2014, с. 4).

Зазначимо, що перепис населення України у 2001 р. засвідчив досить високий рівень зросійщення представників титульної – української – нації: серед етнічних українців, які склали 78% населення держави, 14,8% відсотків із них, або 5.544.929 осіб, вважали рідною мовою російську (Мовний склад населення України...). Інформаційна та збройна агресія Російської Федерації вкотре підтвердила закономірність: там, де український етнокультурний комплекс й українська самобутність перебували на маргінесах, там запанував «руський мір» (Фігурний, 2016, с. 40–59).

На відміну від етнічної картини світу, яка характеризує в основному спонтанну самоорганізацію і самотрансформацію етносу, поняття

«етнічна ідеологія» відображає суб'єктивний чинник етнічної самоорганізації. Для того, щоб етнічна ідеологія стала конструктивною і дієвою, щоб зародився етнонаціональний рух, потрібні лідери-стратегі, лідери-пропагандисти, лідери-організатори, озброєні відповідними ідеями, технологіями та навичками. Послідовно формують українську етнонаціональну ідеологію і втілюють її в життя ліберально-патріотичні, національно-демократичні та націоналістичні партії, Православна Церква України та Українська греко-католицька церква, інші україноцентричні конфесії, діячі науки, культури та мистецтва. Саме тому путінський режим як головну мету війни проти суверенної України визначив «денацифікацію» української держави та суспільства, тобто викорінення із свідомості українців їх справжніх цінностей, життєвих інтересів й устремлінь, що мають істотний консолідуючий та самоорганізаційний потенціал. Як засвідчує тривала війна Росії проти України, рашистам не під силу подолати волю українського народу, в основі якої сформовані віками національні цінності та ідеали.

Важлива роль в самоорганізації етносів належить етнічній самоідентифікації її членів. «Смисл етнічності, – зазначає американський вчений Пол Р. Брас, – полягає саме в етнічній ідентичності», суть якої в суб'єктивному, символічному застосуванні групою людей деяких аспектів культури для того, щоб виокремлювати себе серед інших груп. Етнічна група, котра самоідентифікує себе, є, таким чином, «суб'єктивно самосвідомою спільнотою, яка встановлює певні критерії для входження в групу та виходу з неї». Лише за цією ознакою етнічність може бути визначена як «форма соціальної організації» (Брас, 2000, с. 263). В умовах російської агресії важливими проявами посилення української ідентичності став перехід сотень тисяч громадян України з російської на українську мову спілкування, добровільна участь у Збройних силах України та територіальній обороні, волонерська діяльність, що спрямована на підтримку цивільного населення та української армії.

Ще один дієвий вияв етнічності – етноцентризм. Етноцентризм як світогляд, поведінковий принцип і практична дія полягає не лише в тому, що етнічна група розглядається її членами як центр буття на землі, а інші спільноти оцінюються не тільки у порівнянні з нею, а й в намаганні захистити власні інтереси, відстояти їх у боротьбі з іншими спільнотами. Український

етноцентризм у переважній більшості випадків має толерантний, демократичний характер, тоді як російському притаманне вкрай нетерпиме ставлення до іногородців, особливо до українців, що яскраво проявилось у нинішній війні та межує із поведінкою диких племен й середньовічним варварством.

Важливим етнокультурним регулятором є також етнокультурні стереотипи. Етнічні авто-стереотипи сприяють згуртуванню народу. У них народ здебільшого ідеалізує себе, підкреслюючи риси, необхідні для виживання за певних політичних обставин. Сьогодні, в умовах воєнного протистояння підтримуються і поширюються уявлення про героїзм та жертвовність українського народу, козацькі бойові традиції, національний патріотизм та національна гідність. Гетеростереотипи набагато критичніші та емоційно забарвлені симпатіями чи антипатіями щодо інших народів. Особливо високо піднімається градус негативних характеристик супротивника в умовах міжетнічних конфліктів. Так, росіяни у війні проти України постають як нелюди, безсердечні вбивці та насильники, злочинці, «орки» (вигадані істоти, що мають варварську натуру, схильні до війни, насилля й підлості). Саморганізація етнічності передбачає самовідтворення та трансформацію власної інфраструктури. Говорячи про процеси етнічного самооновлення, які були найефективнішими впродовж історії людства, Е. Сміт називає такі: роль релігійно-реформаторських рухів у стимулюванні етнічного самооновлення; вибіркоче запозичення й контрольовані культурні контакти; вияви етнічного самооновлення в рухах соціальних прошарків та класів; міфи про етнічну обраність, які великою мірою становлять найголовніший засіб етнічного самооновлення, а звідси й виживання (Сміт, 1994, с. 44–46).

Названі способи етнічного самооновлення на повну силу проявили себе в роки незалежності України: запозичення досвіду високорозвинених демократичних держав, народна ініціатива під час революційних підйомів, відродження і трансформація національних християнських церков, черпання сили в національній міфології, особливо, спадку Запорізької Січі та визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького (феномен т. зв. «козацького міфу»).

Об'єктивно оцінюючи розвиток України після проголошення незалежності, маємо визнати, що біфуркаційний період соціальних конфлік-

тів й потрясінь став перманентним для України та характеризує наше суспільство як трансформаційне – таке, що постійно й стрімко змінюється та постає як потік нестандартних ситуацій. У цьому контексті дослідники правомірно роблять висновок, що «процес національної консолідації в Україні за роки незалежності не набув системного та цілісного характеру, а був переважно фрагментарним і ситуативним. ... Українському суспільству необхідно запропонувати надійні солідаритети – такі ціннісні орієнтири суспільного життя, завдяки яким соціум набуває ознак органічної цілісності, усвідомлює себе єдиним і гармонійним організмом, побудованим на принципах гуманізму і взаємодопомоги. Об'єднуюча, солідаристська інтенція має домінувати над роз'єднуючою» (Козловець & Туренко, 2019, с. 74–75).

Вирішення складних проблем державного поступу, пошук органічних для нашої культури основ солідарності не можна залишати на відкуп спорадичного впливу зовнішніх факторів – милості глобальних гравців, чи спонтанного розвитку – видається не лише проблематичним, а й безвідповідальним та ризикованим для незалежності та суб'єктності України, зрештою, і нашого майбутнього існування. Необхідні докорінні зміни за рахунок власної діяльності громадян – самоорганізації як зміни системи соціальних відносин, того соціального середовища, в якому формуються і розвиваються наступні покоління. Стратегія післявоєнного відновлення та подальшого розвитку України вимагатиме істотних змін усіх без винятку суспільних інститутів, перебудови соціально-політичної організації суспільства та самої логіки і принципів його функціонування на більш справедливих гуманістичних засадах.

Все це створює запит на соціальну самоорганізацію та громадянські ініціативи, що покликані здійснювати впорядковуючий вплив на транзитивне суспільство у вирі глобальних перетворень. Відтак самоорганізація соціуму виявляється важливим фактором пом'якшення гостроти криз та трансформацій як у глобальному світі, так і в українських реаліях. Зрештою, нинішнє російсько-українське протистояння стало не звичайним збройним конфліктом, а, за визначенням Л. Залізняка, міжцивілізаційною війною (Залізняк, 2014, с. 4). Проте цей конфлікт мобілізував українців на захист Батьківщини та посприяв відродженню й подальшому розви-

тку української етнічної нації, малочисельних корінних народів, національних меншин (спільнот) і морально-політичної консолідації української політичної нації.

Отже, перманентні виклики та загрози, що поставали перед українським суспільством, спонукали українців координувати власні дії, налагоджувати горизонтальні зв'язки, значною мірою самостійно вирішувати нагальні проблеми шляхом етнокультурної самоорганізації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Етнокультурні самоорганізаційні практики – це комплексні трансформації, які відбуваються як еволюційним, так і революційним способом та сприяють утворенню української нації – найвищої форми політичної структуралізації етносу та подальшого його розвитку й самоорганізації. У відповідь на драматичні історичні події суспільство щоразу активізувало свій етнокультурний самоорганізаційний ресурс.

Повномасштабна війна Росії проти України активізувала етнокультурний самоорганізаційний ресурс українського суспільства, запустила нову хвилю його мобілізації, ресурсів на оборону, захист та допомогу населенню, постраждалому внаслідок військових дій, ставши чинником консолідації. В умовах війни етнокультурна самоорганізація української нації набуває самобутності та довершеності. Швидка реакція етнічних спільнот українського суспільства на військову агресію Росії відбулася саме завдяки самоорганізації громадян, їх готовності до самопожертви заради захисту національних цінностей і традицій, своєї країни та перемоги. У відповідь на смертельну загрозу путінського рашистського режиму, спрямованого на руйнацію національного суверенітету і територіальної цілісності України, геноциду її народу, український етнос, інші етнічні спільноти проявили високий рівень національної свідомості та стійкості. Серед основних засобів та форм самоорганізаційного процесу істотну роль відіграє етнічна картина українського світу, яка

істотно відрізняється від російської своїм демократизмом та гуманністю, українська культура, в якій зосереджений історичний досвід народу та патріотичні цінності, український етноцентризм з його потужним консолідуючим та мобілізуючим потенціалом, етнонаціональна ідентичність, яка істотно зміцніла в умовах війни, українські автотагеторостереотипи, в яких значно посилились, з одного боку, позитивні риси української спільноти – козацький героїзм, жертівність, мужність, а з другого, – безсердечність і варварські риси росіян, етнічна та національна ідеологія, яка відображає суб'єктивний чинник етнічної самоорганізації і діаметрально протилежна ідеологемам рашистського режиму, який справедливо характеризується як новітній нацизм.

Підтримка наявного високого рівня залучення громадян до колективної дії, необхідність уникнення загрози можливої контрпродуктивної самоорганізації після перемоги та відбудови економіки потребує випереджувальних кроків щодо створення спільної мети-місії як чинника позитивної етнокультурної консолідації населення. Це вимагає більш глибокого розвитку громадянських компетенцій, які закладені в основі здатності до творення ідеології майбутнього, що максимально пов'язана з розвитком інтелектуального потенціалу, розкриттям людяності та забезпеченням незворотності етнокультурної самоорганізації як форми буття українського суспільства. Подальше дослідження суті та змісту етнокультурної самоорганізації українського народу має відбуватися у напрямі з'ясування закономірностей і тенденцій етнічної саморегуляції, засобів та умов підвищення її ефективності, а також зв'язку із політичною сферою суспільства та розвитком громадянського суспільства в державі загалом і в етнонаціональних спільнотах України. Крім цього заслуговує на увагу вивчення досвіду етнокультурної самоорганізації в країнах Європейського Союзу, в середовищі української діаспори та його творче використання в українських умовах.

Список використаних джерел

- Афонін Е. Картина світу етнічна. *Етнічний довідник*: у 3-х част. Ч. І. Поняття і терміни. Київ, 1997. С. 74.
- Брас П. Р. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності. *Націоналізм: Антологія* / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. С. 462–267.
- Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: моногр. Львів: Видавн. Центр ЛНУ ім. В.Франка, 2006. 490 с.
- Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ: Фенікс, 2012. 396 с.

Життя етносу: соціокультурні нарис: Навч. посібник / Б. Попов (керівник авт. колективу), В. Ігнатов, М. Степико та ін. Київ : Либідь. 1997. 238 с.

Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. Київ: Шлях, 2014. 168 с.

Каралаш А.-Ю. І. Самоорганізація соціуму в контексті сучасних реалій глобалізації. *Humanities Studies*. 2023. Випуск 16 (93). С. 25–31.

Козловець М. А., Туренко О. С. Європейський досвід інтерпретації дихотомії доброчесності і солідарності. *Українська полоністика*. Випуск 16. Житомир, 2019. С.67-76.

Конституція України (чинна з 1996 р. з наст. змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата зверення: 18.01.2025 р.).

Мовний склад населення України, за даними Всеукраїнського перепису населення. URL: <https://web.archive.org/web/20210831222333/http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (дата звернення: 18.01.2025р.)

Про корінні народи України: Закон України № 1616-XI від 1.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 18.01.2025 р.).

Про національні меншини (спільноти) України: Закон України № 2827-IX від 28.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-IX#Text>. (дата звернення – 18.01.2025 р.).

Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. 264 с.

Рудакевич О. Націологічні засади модерізації українського суспільства. Науково-популярне видання. Київ: Видавництво Політія. 2020. 360 с.

Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: моногр. Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 292 с.

РФ обґрунтовує геноцид: державне видання пояснює, чому Україну та українців слід знищити. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/> (дата звернення: 18.01.2025 р.).

Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Переклад з англ. П. Тарашука. Київ: «Основи». 1994. 323 с.

Фігурний Ю. «Русский мир» – важливий чинник агресії Російської Федерації супроти України і українців. *Українознавство*. 2016. № 3(60). С. 40–59.

References

Afonin, E. (1997). *Kartyna svitu etnichna. Etnichnyy dovidnyk: u 3-kh chast. CH. I. Ponyattya i terminy*. Kyiv. 74.

Bras, P. R. (2000). *Etnichni hrupy i formuvannya etnichnoyi identychnosti. Natsionalizm: Antolohiya / Uporyad. O. Protsenko, V. Lisovyy*. Kyiv : Smoloskyp. 462–267.

Dnistrians'kyi, M. S. (2006). *Etnopolitychna heohrafiya Ukrayiny: problemy teorii, metodolohiyi, praktyky : monohr. L'viv : Vydavn. Tsentr LNU im. V. Franka*. 490.

Yevtukh, V. B. (2012). *Etnichnist': entsyklopedychnyy dovidnyk; Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova, Tsentr etnoglobalityky*. Kyiv: Feniks. 396.

Zhyttya etnosu: sotsiokul'turni narysy: Navch. posibnyk (1997) / B. Popov (kerivnyk avt. kolektyvu), V. Ihnatov, M. Stepyko ta in. Kyiv : Lybid'. 238.

Zalizniak, L. L. (2014). *Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom. Pro vytoky i sut rosiisko-ukrainskoi viinyr 2014*. Kyiv: Shliakh, 168.

Karalash, A.-YU. I. (2023). *Samoorganizatsiya sotsiumu v konteksti suchasnykh realiy hlobalizatsiyi. Humanities Studies*. Vypusk 16 (93). 25–31.

Kozlovets', M. A., Turenko, O. S. (2019). *Yevropeys'kyi dosvid interpretatsiyi dykhotomiyi dobrochesnosti i solidarnosti. Ukrayins'ka polonistyka*. Vypusk 16. Zhytomyr. 67-76.

Konstytutsiya Ukrayiny (chynna z 1996 r. z nast. zminamy). *Ofitsiyyny portal Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (data zvernennya: 18.01.2025).

Movnyy sklad naselennya Ukrayiny, za danymy Vseukrayins'koho perepysu naselennya. URL: <https://web.archive.org/web/20210831222333/http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/> (data zvernennya: 18.01.2025).

Pro korinni narody Ukrayiny: Zakon Ukrayiny № 1616-XI vid 1.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (data zvernennya: 18.01.2025).

Pro natsional'ni menshyny (spil'noty) Ukrayiny: Zakon Ukrayiny № 2827-IX vid 28.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-IX#Text>. (data zvernennya: 18.01.2025).

Rymarenko, YU. I., Shklyar, L. YE., Rymarenko, S. YU. (2001) *Etnoderzhavoznavstvo. Teoretyko-metodolotichni zasady*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny. 264.

Rudakevych, O. M. (2020). *Natsiolohichni zasady moderizatsiyi ukrayins'koho suspil'stva. Naukovo-populyarne vydannya*. Kyiv: Vydavnytstvo Politiya. 360.

Rudakevych, O. M. (2009). *Natsional'nyy pryntsy: etnopolitychna kontseptsiya natsiyi: monohr. Ternopil': Vyd-vo TNEU «Ekonomicna dumka»*. 292.

RF obgruntovuye henotsyd: derzhavne vydannya poyasnyuye, chomu Ukrayinu ta ukrayintsiv slid znyshchyty. URL: <https://texty.org.ua/fragments/106221/u-rosiyi-pochaly-stvoryuvaty-ideolohichne-pidgruntya-dlya-vypravdannya-henocydu-ukrayinciv/> (data zvernennya: 18.01.2025).

Smit, E. D. (1994). *Natsional'na identychnist'*. Pereklad z anhl. P. Tarashchuka. Kyiv: «Osnovy». 323.

Fihurnyi, Yu. (2016). «Russkyi myr» – vazhlyvyi chynnyk ahresii Rosiiskoi Federatsii suproty Ukrainy i ukrainsiv [Russian World as an important factor in the aggression of the Russian Federation against Ukraine and Ukrainians]. *Ukrainoznavstvo*. № 3(60). 40–59.

MYKOLA, KOZLOVETS – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy and Political Science, Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)

E-mail: mykola.kozlovets@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5242-912X>

OLEH, RUDAKEVYCH – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of Sergei Konoval Department of Political Science and Philosophy of West Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine)

E-mail: rudakevych.om@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6690-0232>

ETHNO-CULTURAL SELF-ORGANISATION AS A FACTOR OF VIABILITY AND NATIONAL RESISTANCE OF THE UKRAINIAN PEOPLE TO RUSSIAN AGGRESSION

Abstract

After the collapse of the USSR, Russia took a course to restore its influence on post-Soviet countries. In an attempt to restore the Russian empire, Putin's racist regime is striving to destroy the sovereign Ukrainian state and 'denationalise' its people. Under such circumstances, an important factor of viability and national resistance can be found in the ethno-cultural self-organisation of the Ukrainian nation and all its ethnic communities. **The purpose of the article** – to study the theoretical and methodological principles, tools and ways of strengthening of self-organisational processes in the ethno-cultural sphere as an important factor in the viability and national resistance of the Ukrainian people in the context of Russian aggression. **The theoretical and methodological basis of the article** is the theory of ethnocultural self-organization, methods of systemic and structural-functional analysis, modeling and forecasting, synergistic and ethnopolitical approaches. **Conclusions and prospects for further research.** The theoretical and methodological principles of the investigation of ethno-cultural self-organization of the Ukrainian people are summarized and developed, the main forms and methods of self-regulation, self-reproduction and self-transformation of the ethnos in the context of Russian aggression are revealed. One of the main goals of Russia's full-scale war against Ukraine is the elimination of the culture and historical memory of the Ukrainian people, the entire system of their ethnicity. In such a situation, the Ukrainian nation managed to organise itself to the maximum extent possible and put up a heroic resistance to the aggressor's invading goals. The Russian-Ukrainian war encouraged Ukrainians to coordinate their own actions, establish horizontal ties, and solve urgent problems on their own through ethno-cultural self-organisation. It is proven that among the main means and forms of the ethno-cultural self-organisation process, an essential role is played by the ethnic picture of the world, Ukrainian ethnic and national ideologies, Ukrainian culture, which concentrates the historical experience of the people, Ukrainian ethnocentrism, ethno-national identity, Ukrainian auto- and hetero-stereotypes, in which the positive features of the Ukrainian community were significantly strengthened during the war and the barbaric features of Russians were manifested. It is emphasised that Russian aggression is aimed not only at destroying Ukraine as a state and completely dissolving Ukrainian identity and replacing it with hybrid projections ("malorussian", "novorussian", etc.), but also at destroying the modern world order. Further research into the ethno-cultural self-organisation of Ukraine should be conducted in the direction of clarifying the patterns and trends of ethnic self-regulation, the conditions for increasing its effectiveness, as well as studying the experience of self-organisation of the ethno-cultural sphere in the European Union.

Key words: ethnos, ethno-political concept of nation, ethno-cultural self-organisation, ethnic picture of the world, ethnic ideology, ethnocentrism, ethnic self-identification, ethnic stereotypes, Russian-Ukrainian war.

© The Author(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 07.11.2024

Accepted date 17.12.2024

Published date 07. 01.2025

How to cite: Микола, Козловець, Олег, Рудакевич. Етнокультурна самоорганізація як чинник життєздатності та національного спротиву українського народу російській агресії. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 22 (99). P. 146–155.

doi <https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-16>